

KIRGIZ ŞİİRİNDE “EKİM DEVRİMİNİ YÜCELTME” TEMASI*

*Ezgi KARSLI***

Öz: Nispeten 1917 Ekim Devrimi ile yazılı edebiyata geçiş yapan Kırgızların güçlü sözlü kültür geleneğinin etkisi, şiirin biçim ve içeriğinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Gerek sözlü gerekse yazılı edebiyatta kendini gösteren şiir, diğer edebî türlerde olduğu gibi 1917 Ekim Devrimi ile birlikte pek çok açıdan özellikle siyasi ve sosyal etkenlerin etrafında teşekkül etmiştir. Bu gelişmeler, Kırgız şairleri arasında devrin özelliklerine göre farklı açılardan izah edilmektedir. İlklerin yaşandığı, yazılı edebiyatın temellerinin atıldığı oluşum dönemi Kırgız edebiyatından başlayarak şekil itibarıyla sözlü kültür geleneğinin etkisinde süregelen şiir, devrimi yüceltme temasının yoğunluğu açısından oldukça verimlidir. Özellikle şairlerin eserlerinde, tarihi ve sosyal çerçevede vuku bulan olaylarla birlikte devrimi övme söz konusuyken aynı zamanda devrim, birçok ayrıcalık getirdiği ve özgürlük ortamı sağladığı düşünülerek övülmektedir. Devrimi yüceltme temasının başlangıcı, Sovyet öncesi şairlerin bulunduğu zamanı yansıtan aynı zamanda *Kol Cazma Adabiyatı* “El Yazma edebiyatı” olarak adlandırılan *Cazgıç Akındar*’ın “kalem şairleri”nin bulunduğu dönemdir. 1917 ile başlayan oluşum dönemi Kırgız şiir anlayışı, daha çok bu tema etrafında şekillenirken Repressiya dönemine kadar dolaylı olarak da bu temanın, akla hayale sığmayan gelişmeler ışığında başta sanayi ve tarım alanlarında olmak üzere farklı alanlardaki birçok faaliyetin şiire yansıdığı görülmektedir. Bu çalışmada, genel olarak Kırgız şiirinde şairlerin devrime olan bakış açıları doğrultusunda “devrimi yüceltme teması”, şiirlerden örnekler verilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kırgız edebiyatı, Kırgız şiiri, Kırgız şairleri, Ekim Devrimi, yüceltme teması.

The Theme of "Exaltation of the October Revolution" in Kyrgyz Poetry

Abstract: The influence of the strong oral cultural tradition of the Kyrgyz, who moved in to written literature as the result of the 1917 October Revolution, contributed to the development of the form and content of poetry. Poetry, manifesting in both oral and written literature, like other literary genres, was shaped and formed in many aspects around political and social factors resulting from the 1917 October Revolution. These developments are explained from differently angles by Kyrgyz poets according to the characteristics of the period. Poetry, under the influence of oral cultural tradition, starting from the formative period of Kyrgyz literature when the foundations of the written literature were laid, has efficiently glorified the revolution. Especially in the works of poets, apart of the praising of events that took place in the historical and social frame of the revolution, the revolution is appreciated with regard to privileges and freedoms it attained. The beginning of the theme of glorifying the Revolution is the period of

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihi: 17.09.2020 - 29.04.2021

** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Doktora öğrencisi. ezgkrsl@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-6120-8428

"Pen Poets" of the Cazgıç Akındar, also known as *Kol Cazma Adabiyat* group reflecting the time of pre-Soviet poets. While the Kyrgyz poetry's understanding of the formation period -initiated in 1917- was more shaped around this theme, until the Repressiya period, indirectly, many activities related primarily in the fields of industry and agriculture are reflected in the poetry. This study will explore the poets' point of view on the revolution in Kyrgyz poetry, as glorifiers of the revolution utilizing examples from the poems.

Keywords: Kyrgyz literature, Kyrgyz poetry, Kyrgyz poets, October Revolution, Exaltation theme.

Giriş

1991 yılındaki bağımsızlığa kadar Türk dünyasını etkisi altına alan 1917 Ekim Devrimi, başta siyasi ve sosyal boyutlarıyla olmak üzere birçok boyutta incelenebilir. Edebiyat alanında meydana gelen değişimler yılı olarak adlandırılan bu dönem; feodal düzende görülen aksaklıkların toplumsal boyutta ele alınmasını, burjuvazi anlayışına yönelik eleştirileri, yazar ve şairlerin toplum yararına gördükleri yenilikleri eserlerine konu yapmaları bakımından farklılık arz etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı döneminde, öncesinde ve sonrasında Çarlık Rusya'sının iç siyasetinde görülen sorunların ve sıkıntıların kendi coğrafyası içinde ve dışında ortaya çıkan manzaralar, her türlü huzursuzluk, tedirginlik ortamı ve savaşın verdiği kayıplar, Türkistan topraklarında başlayan isyan hareketleri ve isyanların bastırılmaması, toplum içinde cereyan eden başta sosyal eşitsizlik olmak üzere ekonomik sorunlar ve baskı ortamının ortaya çıkması Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesinin sebeplerindedir. Tüm bunlardan hareketle Lenin yönetimindeki Komünist-Bolşevik Partisi, 25 Ekim / 7 Kasım 1917 tarihlerinde Petrograd'da yaptıkları bir hükümet darbesi ile geçmişte yaşanan olumsuz olaylar neticesinde krizi fırsata çevirerek Kerenskiy geçici hükümetini devirip iktidarı ele geçirir. Böylece Rusya'nın belli başlı şehirlerini Bolşeviklerin almasının devamında, tüm Rusya'yı kapsayan Sovyetler sistemine dayalı Komünist Partisi'nin yönetiminde bir düzen oluşturulmaya başlanır (Kurat, 1990, ss. 325-326). Bu yeni düzen, Türkistan halkı için Çar döneminin yaşattığı zorluklardan kurtulma ve daha yaşanılabilir bir coğrafyada eski rejimi ortadan kaldırma anlamına geliyordu. Nitekim Ekim Devrimi döneminde yazılan edebî eserlerin konusu da bununla bağlantılı olarak devrime duyulan olumlu bakış açısının sebeplerinden ve eski huzursuz ortamdaki kurtulma düşüncesinden oluşmaktadır.

Devrimin asıl amacı, dağılmaya yüz tutan Rusya'yı toparlamak ve dağılmasına mâni olmaktır. Devrimin Türkistan coğrafyası üzerindeki diğer amacı ise Rusya topraklarına gelebilecek tehditlerin önüne geçmek ve zengin Türkistan kaynaklarından beslenmektir. Bu bölgenin üzerinde ehemmiyetle duran Ruslar, bölgenin Ruslaştırılması ve Slavlaştırılması yönünde gerek askeri gerekse siyasi

birtakım faaliyetler içinde olmuşlardır. Bu faaliyetlerden biri, Çarlık Rusya’sı döneminin Türkistan halkına yaşattığı sıkıntıların Sovyet Rusya’sı devrinde olmayacağı ve sistemde görülen hataların bir daha tekrarlanmayacağı yönünde vaatte bulunulmasıdır (Kapağan, 2015, s. 154).

Sovyet Hükümeti, sosyalist kültürün yaygınlaşması yönünde birtakım kararlar almıştır. 1917 yılının Kasım ayında Halk Komisyonu Üyeler Birliği, 1918’de Rus medeniyetiyle birlikte devrimin öncülüğünü yapan isimlerin heykellerini yapma kararı almıştır. Halkın eğitilmesi konusuna önem veren Lenin, devlet komitesi oluşturulmasına yönelik yasayı yürürlüğe koymuştur. Türkistan Halk Komitesi Üyeler Birliği’ne bağlı olarak halkı aydınlatma birimi kurulmuştur. 1918’de, Bişkek’te ilk Kırgız kurultayı gerçekleşmiştir. Kurultayda verilen eğitimle yeni eğitim metotlarına uygun bir şekilde okulların açılması ve hayata geçirilmesi konusu gündeme gelmiştir. Kırgızlar, 1924 yılında Sovyetler Birliği’ne bağlı bir cumhuriyet kurmuştur (Artıkbayev, 2013, ss. 60- 61).

Sovyet Rusya’sının Türkleri Sovyetleştirme ideası içinde İslamiyet’i gericiğin simgesi olarak görüp yasaklama, inancın yanı sıra dil, kültür ve milliyet kavramlarını ortadan kaldırma, onları tarihinden koparıp değiştirme siyaseti güdülen tüm bunlar, Sovyetleştirme çabalarına bir tehlike olarak görülmüştür (Saray, 1993, s. 63). Sovyetleştirilmiş insan tipini yansıtmak, Kırgız edebiyatının stratejik yönü olarak oluşum safhasının ve Kırgız şiirinin önemli unsurlarından biridir. Nitekim devrimle birlikte gelen sosyalist yapılanmaya teşvik, Lenin’den gelmiş; onun 1905’te yazdığı *Partiyalık uyum cana partiyalık adabiyat* “Parti Teşkilatı ve Parti Edebiyatı” adlı çalışmasında “Edebiyat genel proleterya işinin ayrılmaz bir parçasıdır” denilerek bu tez desteklenmiştir (Ükübayeva, 2007, s. 638). O dönem Kırgız edebiyatının henüz şekillendiği ve geliştiği bir dönem olarak yeni düzenin getirdiği değişimler, Komünist Partisi’nin istekleri doğrultusunda edebiyata yansır. Edebî eserlerin malzemesi ideolojik açıdan gelişmekte olup eski- yeni düzen çatışmasının ortaya çıkarıldığı eserler, siyasi çevrede büyüyen gelişen bir edebiyatın varlığını yansıtmaktadır.

Devrimin getirdiği ayrıcalık ortamı, başlangıçta özgürlüğün meşalesi olarak benimsenirken sonraki dönemlerde sanıldığı gibi hürce yaşamayı örgütleyen, sınıfsal farklılıkları ortadan kaldıran bir sistem olarak gerçekleşmez. Baskı ve savaşların yaşandığı bir dönemden sonra ekonomi ve sanayi alanında yapılan çalışmalar yüzünden Türkler, yurtlarından koparılmıştır. 1927-1928 tarihlerinde Stalin zamanında kurulan toplama kampları ve kolhozlaştırma çalışmalarına halk, tepki göstermeye başlamıştır. İnsan gücünün kazandırdığı bu ortamda toplama kamplarına sürülen köylüler, kamplarda esir edilen diğer insanlarla birlikte altın çıkarma, kanal kazma, ormanlarda ağaç kesme gibi zorlu işlerde çalıştırılmışlardır. Rus baskılarına dayanamayan Kırgızlar, 1926 yılında Narın isyanını başlatırlar (Gömeç, 1999, s. 115). İsyandan sonra varı yoğu elinden alınan halkın bir kısmı, Doğu Türkistan’a kaçmak zorunda kalır. Geriye kalanlar

ise isyan sonrasında öldürülmüştür. Bağımsızlığa kadar süren dönemde çeşitli hareketlenmeler olmaya başlamış; geçmişe duyulan sevgi ile vatana ve millete duyulan aşk, eserlerde yer edinmiştir. Zamana ayna tutan eserler yazılırken devrin aydınlarına karalama kampanyası başlatılmış ve burjuva milliyetçisi oldukları gerekçesi ile suçlamalarda bulunulmuştur.

1917 Ekim Devrimi'yle birlikte rejime duyulan kıvanç, devrimle kazanılan yeni hayat düzeninin oluşturduğu zafer ve eski düzeni yerme konuları, Kırgız edebiyatında yerini almaya başlar. Sözlü edebiyatın etkisiyle gelişen bu dönemin başlangıcında "Parti, Lenin, Komünizm sempatisi" adı altında eserler verilirken sonraki dönemde Sovyet Rusya'sının propagandası haline dönüşen eserler, ortaya koyulmuştur. Bazı zaruri görülen konulardan olan rejime övgü ve Parti yanlılığı ile verilen eserler, halkı aydınlatan eserlerden çok daha önde geliyordu. Bazı temalarda eserler yazmanın ve yayımlatmanın yasak olduğu bu dönem içinde bazı aydınlar, milli görüşler yansıttıkları gerekçesiyle idam edilmiş; eserleri yasaklanmış, bazıları da sürgün ve hapis hayatı yaşamıştır. Sovyet Rusya'sının tek tip insan (Sovyet insanı) oluşturma gayesi doğrultusunda millî benlikten uzaklaştırma düşüncesi ile Sovyet ideolojisi yönünde eserler verilmiştir. Sovyetleri yücelten eserlere genel olarak bakıldığında Çarlık Rusya'sının her alanda yaşattığı zorluklardan dolayı devrimin gerçekleşmesi, halkın bulunduğu müşkül durumdan kurtuluş mücadelesi olarak algılanmaktadır. Sonraki dönem eserlerinde ise dil ve kültür alanında yapılan Sovyetleştirme çabasına karşın vatan, millet, millî ve manevi temalara yönelik eserler verilmiştir.

Kırgız Şiirinde "Ekim Devrimi'ni Yüceltme" Teması

1917 Ekim Devrimi döneminin Kırgız şiirinde yankı bulması; Çarlık Rusya'sının politikaları, dönemin yöneticilerinin halka zulmetmesi bunlarla birlikte Kırgız halkının çektiği sıkıntılarla şekillenerek şiirlerin ana konusunu oluşturmaktadır. Kırgız şairleri, tüm bu yaşanan gelişmeler neticesinde devrimi talihin şansı ışığı olarak değerlendirerek onu destekleyen nitelikte şiirler yazmışlardır. İnsanların devrimi bu denli neşeyle karşılamaları, devrimden önce cereyan eden olayların etkisinden ve devrimle birlikte halka birçok vaatte bulunulmasından ileri gelmektedir.

Devrimin sunduğu ayrıcalık ortamı içinde yeniden bir düzen oluşturma gayesi ile dönem eserlerinde büyük bir propaganda üslubu meydana gelir. Merhametsiz yönetici sınıfının eleştirildiği devrimin etkisiyle işçi ve ezilen sınıfın destekleneceği belirtilir. Tüm bu yaşanan hadiseler, başta yönetici sınıfının ve Çarlık Rusya'sının Kırgızlar üzerindeki faaliyetleri ile halkın geçim sıkıntısı yaşadığı eğitimsiz bir toplumda devrim kurtarıcı olarak görülmüş dolayısıyla özellikle edebiyatın oluşum safhasında ortaya çıkan Kırgız şiirinde devrime yönelik methiyeler oluşmaya başlamıştır. Gelişme dönemi eserlerinde ise devrimle yankılanan özgürlük ortamı içinde devrimin getirdiği birçok ayrıcalık

ve yenilik, temalarda belirginleşerek devrimi yüceltme ön plana çıkmaktadır. Bu tema Repressiya’ya (baskı, şiddet, hapis, sürgün ve ölüm) kadar süregelmiştir. Başta, Çarlık zamanında çekilen zulümlerin sonunda devrimin getirdiği özgürlük, eşitlik, eğitim, sanayi alanında görülen faaliyetlerin etkisinden dolayı yeniliği destekleyen Ceditçi aydınlar olarak adlandırılan bir kesim ile geçmiş dönemde yaşanan zorlu hadiselerden dolayı devrimi sorgusuzca destekleyen bir kısım Kırgız aydını ortak bir görüş etrafında devrimi değerlendirirken sonraki dönemde bu iki düşünce yapısı arasında farklılık görülmektedir. Repressiya’ya kadar toplumsal düzen içinde değişen birtakım gelişmelerin etkisi, eserlerde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Devrimi yüceltme teması ile yazılan şiirlerin en belirgin özelliği, özgürlüğü ve eşitliği vurgulayan eserler olmalarıdır. Onlardan biri Abılkasım Cutakeyev’in “Üç Devir” adlı şiiridir. Şiirde 1917 Ekim Devrimi ile özgürlüğüne kavuşan halkın yeni ekonomik düzen içerisinde adaletsiz rejim yerine adaletle kavuştukları anlatılırken, eski düzen eleştirilmektedir:

On cetinçi cılında,	<i>On yedinci yılında,</i>
Oşondo boldu özgörüş	<i>Devrim o zaman oldu</i>
Ölgönünön kalganı	<i>Ölümden kurtulanlar,</i>
Cakşılıktı köp körüş	<i>İyiliğe şahit oldu.</i>

(Kapağan, 2015, s. 156)

Geçmiş yaşamda görülen bozukluk ve aksaklıkların eleştirildiği şiirin devamındaki “Sovyet hükümeti/ Fukaranın adaleti/ Kadın erkek bir/ Kurt ile koyun bir/Eşitliğin esası/ Tepe ile tepe bir/ Fakir ile zengin bir/ Çorba ile çaya benzer/ Ahiret zamanı eşitlik/ Asıy ile tay bir.” (Kapağan, 2015, s. 158) dizelerde Ekim Devrimi ile Sovyet rejiminin övüldüğü görülmekte; rejimle birlikte halkın özgürlük ve eşitlik ortamına kavuştuğu belirtilmektedir.

Devrimin getirdikleri ile yeni düzenin oluşumuna dair vaat edilen sözler, halkın devrime yönelik olumlu bakış açısını yansıtmaktadır. Tarihi süreçte cereyan eden olayların etkisiyle ortaya çıkan sıkıntıların dinmesini sağlayan oluşumların devrimi destekler nitelikte olmasının şiirlerin ortak noktası olduğu söylenilebilir. Geçmiş dönemde yaşanan sıkıntılardan etkilenen şairler, devrimi sevinçle karşılayarak Sovyet Rusya’sını övgü dolu sözlerle anmaya başlarlar. Ayrıca şairlerin hayat süzgecinden geçen birtakım olaylarla, “Sanat toplum içindir anlayışı” güdülerken devrin sorunları yansıtılmaktadır. Bu şairlerden biri de sözlü dönemin önemli mirasçılardan olan Barpı Alıkulov’dur. Alıkulov’un (1884-1949) devrim öncesi hayatına bakıldığında diğer Kırgız şairleri gibi yönetici kesimin hizmetinde bulunduğu ve çeşitli zorluklar içerisinde hayatını devam ettirdiği görülmektedir. Daha küçük yaşlarda çalışmak zorunda kalan Alıkulov’un sanatçı kişiliğinin gelişiminde çektiği acılar ve yaşadığı zorluklar etkendir (Özgen, 2014, s. 196). Küçüklüğünden beri yaşadığı acı ve kaygılardan

dolayı toplumun çektiği sıkıntıların sebebi olarak manapları¹ görür. Onların merhametsiz olduğunu vurgularken, devrimin bu beylerden kendisi adına intikam aldığını belirterek devrimi yüceltmektedir:

Aytam deseñ çındıktı,	<i>Söyleyeceksen gerçeği,</i>
Başka kaygı salgandı ayt.	<i>Başa kaygı salanı söyle.</i>
Ömür boyu ezilip,	<i>Ömür boyu ezilip,</i>
Uu tırmakta kalgandı ayt,	<i>Zehri tırnakta kalanı söyle.</i>
Başına tüşkön azaptan,	<i>Başına düşen azaptan,</i>
Kutkaruuçu balbandı ayt.	<i>Kurtarıcı pehlivanı söyle.</i>

(Ömürkanov ve Kadırov, 2000, s. 37)

Barpı Alıkulov'un yukarıda örnek olarak verilen *Ayt, Ayt Dese* "Söyle, Söyle Dese" adlı şiirinde geçmiş acılarından hareketle Ekim Devrimi ile gelen yeni düzenin inşasının verdiği kısmi rahatlığı, büyük bir umutla karşılar. Şairin toplum işlerinde görev aldığı dönemde ürettiği *Bizdin Tuu* "Bizim Bayrak", *Partiyaga* "Partiye", *Lenin Ata* "Lenin Baba" adlı eserleri, rejimi öven deyişlerdir (Artıkbayev, 2013, s. 72).

Barpı gibi geçmiş dönem acılarını aktararak döneme ayna tutan şairlerden biri de Abılkasım Cutakeyev'dir. Cutakeyev'in gerçekçi bir üslupla yazdığı "Lenin" adlı şiir, sistemi yüceltmektedir:

Mañdayı cazı, balban töş	<i>Geniş alınlı, pehlivan sineli,</i>
Baatır eken şerdengen	<i>Bahadırdır güçlenen.</i>
Kayratınan han öldü	<i>Gayretiyle han öldü,</i>
Kantip teñ kelgen	<i>Var mı ona denk gelen?</i>
Kalktı saktap kutkardıñ	<i>Halkı koruyup kurtardıñ,</i>
Kanduu tırmak çeñgelden	<i>Kanlı pençenin elinden</i>

(Artıkbayev, 2013, s. 88)

Devrimin gelişinin sevinç kaynağı olarak görülmesinin sebebi Kırgız halkının ve şairlerinin geçmiş dönemde Çarlık Rusya'sından, manap ve zenginlerden çektikleri eziyet ve işkencelerden sonra devrimin sunduğu sosyal eşitlik ve özgürlük vaadindedir. Şair, zorluk çeken halkın devrim aracılığıyla sıkıntılardan kurtulduğu düşüncesi içinde Lenin'in sistemini ve Lenin'i övmektedir. Oluşum dönemi Kırgız şiirinde özellikle Lenin konulu şiir yazmak ve onu övmek, yeni düzende var olan ideolojinin vazgeçilmez temalarından birini oluşturmaktadır.

Çarlık Rusya'sının ve zengin beylerin halka yaşattıkları zorbalıkları kaleme alan Isak Şaybekov da devrimi yücelten isimler arasındadır. Ekim Devrimi gerçekleşmeden önce halk arasında "Gariban" manzumesi ile tanınan şair, Sovyet

¹ Çarlık döneminde feodal yapının bir parçası olarak üst tabaya mensup kimse, ağa, bey.

yönetiminin kurulmasında en önemli paya sahip olan Komünist Parti’yi ve Lenin’i eserlerinde konu edinmiştir. Devrimle birlikte sınıfsal farklılıkların ortadan kalkışını ve zengin beylerin yok oluşunu kaleme aldığı şiirinde, yeni zamanın yani devrimin gerçekleşmesinde en önemli gücün işçi sınıfı olduğunu vurgulayarak devrimi yüceltmektedir (Artıkbaev, 2013, s. 72):

Buluttan çıkan ayga okşop,	<i>Buluttan çıkan ay gibi,</i>
Nurlu zaman togoldu.	<i>Nurlu zamanlar doğdu</i>
Proletardın küçünön	<i>İşçi sınıfının gücünden</i>
Bay-manaptar cogoldu.	<i>Zengin beyler yok oldu.</i>

Cazgıç Akındar’ın önemli temsilcilerinden biri olan Aldaş Moldo; devrin o günkü şartlarıyla karşılaştırıldığında eski dönemin zorluklarını, zulümlerini ve hür bir şekilde yaşama isteğini eserlerinde dile getirmektedir. Şair, devrin zengin manaplarının halka çektiği zorbalıkları eleştirdiği *Ürkün* şiirinde devrimi, özgürlük ve eşitlik ortamı getirdiği gerekçesi ile övmektedir:

Artıkça Kırgız eliñe	<i>Özellikle Kırgız halkına</i>
Eñ ele kor zaman	<i>En büyük hor zaman</i>
Emi bolot teñ zaman,	<i>Şimdi eşitlik zamanı,</i>
Eñ ele zor keñ zaman.	<i>En büyük bolluk zamanı.</i>
Bay cardıga teñ bolboyt,	<i>Zengin fakire denk olmaz,</i>
Eç kimge kedey cem bolboyt.	<i>Fakir kimseye yem olamaz.</i>
Bay-manap sözü em bolboyt.	<i>Zenginin sözü deva olamaz.</i>

(Erkebaev, vd., 1999, s. 716)

Çarlık döneminde zenginlerin ve manapların zorbalıklarıyla karşılaşan ve ezilen halkın daima yanında olan Toktogul Satılğanov da Ekim Devrimi’ni büyük bir sevinçle karşılar. Tüm zorlukların devrim sonrası biteceği umuduyla Lenin’den övgü dolu sözlerle bahsettiği *Kanday Ayal Tuuldu Eken Lenindey Uuldu* “Nasıl Bir Kadın Doğurdu Ki, Lenin Gibi Bir Oğlu” şiirinde devrimden duyduğu mutluluk hissedilmektedir (Artıkbaev, 2013, s. 68):

Basıp cegen kalkımdı,	<i>Halka zulmedip yiyen,</i>
Bay-manaptar kuuldu.	<i>Zengin beyler kovuldu.</i>
Panarday canıp boştonduk,	<i>Fener gibi yanıp özgürlük,</i>
Baktıbizga tuuldu.	<i>Bahtımıza gün oldu.</i>
Kanday ayal tuudu eken,	<i>Nasıl bir kadın doğurdu ki,</i>
Lenindey uuldu!	<i>Lenin gibi oğlu!</i>
On cetinçi cılında,	<i>On yedi yılında,</i>
Öktöbürdün tanı attı.	<i>Ekim devrimin tanı attı.</i>
Carkıldagan Bolşevik	<i>Parıldayan Bolşevik,</i>
Cakşı zaman carattı.	<i>Güzel zaman yarattı.</i>

Devrin yöneticilerinin halka yaptığı zulümleri eleştirdiği gerekçesi ile Çarlık döneminde sürgün ve hapis hayatı yaşayan Toktogul'un şiirleri, toplumsal hayatı yansıtmaktadır. Devrimin zafer ruhuyla geçmişteki manaplardan öcünü alan Toktogul, bu sevinçle devrimi *panardaya* "fener"e benzeterek yüceltmektedir. Böylece fener; karanlık günlerin aydınlandığını, gelecek günlere olan inancı, bağımsızlığı ve hür yaşamayı sembolize eder. Satılganov'un şiirlerinde diğer Kırgız şairlerinde olduğu gibi zengin ve yoksul kesim arasında görülen adaletsizliği ve zenginlerin zalimliği gösterilirken, yoksulların da onların emri altında acıya ve zulme katlandıkları belirtilmektedir. Toktogul gibi Togolok Moldo da sürgün hayatı yaşayan bir şair olarak eski düzeni eleştirip devrimi, övgü dolu sözlerle yâd etmektedir. Yöneticilerin baskılarına karşın devrim öncesi Kırgız halkını şiirlerinde dile getiren şairin toplumsal temaya önem verirken eşitçe yaşamının şartı olarak devrime sahip çıktığı şiiri, halka nasihat verici ve halkı bilinçlendirmeye yöneliktir:

Uşul körgön künüñördü	<i>Bu gördüğünüz günleri</i>
Bay manaptarga aldanbay	<i>Zenginlere aldanmadan</i>
Öz ukuguñardı özünör paydalanıp,	<i>Öz hukukunuzdan kendiniz faydalanıp</i>
Sovet ökmötü bergen biylikti	<i>Sovyet Hükümeti'nin verdiği</i>
Koldono bergile.	<i>Beyliği kullandınız</i>

(Kapağan, 2015, s. 170)

Şair, devrimle birlikte halkın uyanmasını engellemeye yönelik tüm zorbalıklara karşın Sovyet Hükümeti'ni sığınacak bir liman olarak görmektedir. Aydınların türlü sıkıntılarla boğuştuıkları 1917 öncesi dönemden kurtuluş, devrimle birlikte aydınlığa çıktıkları bir dönemle başlar. Kırgız halkının içinde bulunduğu zor şartlar, aydınlar aracılığıyla dile getirilip devrimin gelmesinin yankıları ve hürce yaşama isteği ile devrimle birlikte halkın az da olsa nefes aldığı görüşü onu yüceltmeledeki sebeplerden bir diğeridir. Bu yüzden Ekim Devrimi'nin haklılığı, tematik anlamda oluşum dönemi Kırgız şiir anlayışının bir parçasını oluşturmaktadır. Zıyna Elepesova'nın *Caş Kızdar* "Genç Kızlar" şiiri, Sovyet Hükümeti'nden duyulan kıvancı ve genç kızların Çar II. Nikolay döneminde yaşadıkları sıkıntıları ve çektikleri eziyetleri anlatmaktadır. Çar devrinde Kırgız kızlarının köle gibi satılması ve 1917 yılından sonra Sovyet Hükümeti'nin Kırgız kızlarını koruması gibi devrimin gerekçeleri ortaya koyularak devrim yüceltilmektedir:

Nikolaydın tuşunda	<i>Nikolay'ın devrinde</i>
Satılğanzız caş kızdar,	<i>Satılmıştık genç kızlar,</i>
Zalimderge cem bolup	<i>Zalimlere yem olup</i>
Zarlaganzız caş kızdar.	<i>Ağlamıştık genç kızlar.</i>
Adilçilik col kurup	<i>Adaletli yol açıp</i>
Cañı zaman ornodu.	<i>Yeni zaman zaman kuruldu.</i>

Bizge okşogon kızdardı *Bizim gibi kızları*
 Keñeş ökmöt korgodu. *Sovyet hükümeti korudu.*
 (Artıkbayev, 2013, s. 83)

Orozakun Lepesov’un *Kan Tögöldü* “Kan Döküldü” şiiri, yerini yurdunu terk edip Çin’e göçmek zorunda kalan Kırgızların yok olma tehlikesi ile karşılaştığı Ürkün olayına değinmektedir. Lepesov bu şiirinde Kırgız halkının köle gibi çektikleri cefayı, zenginler ile halk arasındaki eşitsizliği belirtirken Sovyet Hükümeti gelince yürekteki sıkıntıların temizlendiğini söyleyerek devrimi yüceltmektedir:

Keñeş ökmöt arkasında can kaldı, *Sovyet Hükümeti ardında can kaldı,*
 Karıp Kırgız kayda bolso sandaldı. *Garip Kırgız nerede olsa dağıldı.*
 Alıp ökmöt kalış kılıp kulduktan *Alıp hükümet kurtardı kulluktan,*
 Tazaladı cüröktöğü armandı. *Temizledi yürekteki ukdeyi.*
 (Özgen, 2014, s. 351)

1917 Ekim Devrimi ile birlikte şairler, halkın üzüntüsünü paylaşarak gelecek günlere olan umutlarını korumak amacıyla şiirlerinde toplumsal temalara öncelik vermişlerdir. Devrimle sanatlarını icra etmeye devam eden şairler, devrimin yankılarını sürdürürler. Halkın daha rahat bir yaşama kavuştuğu düşüncesi ile yeni düzene katkıda bulunacak şiirler yazarlar. Bu dönem içinde Lenin’e ve Parti’ye yönelik methiyeler düzmek, Kırgız şiir anlayışının vazgeçilmez bir unsurudur. Yeni düzenin getirdiği edebiyat anlayışı başta olumlu düşünceleri yansıtırken sonraki dönemlerde bu temalarda yazmak, zorunluluk arz etmiştir. Yeni hayat biçimi her ne kadar “yeni” olsa da şiirler, şekil itibariyle sözlü kültür geleneğinin etkisi ile yazılmıştır ve bu etki, kayda değer şekildedir. Halk ozanları, bu dönemde oldukça verimli eserler icra etmişlerdir. Eserlerini güçlendirmeyi başaran halk ozanları, toplumda saygı görmenin yanı sıra Sovyet Hükümeti döneminde önemli görevlere getirilmişlerdir. Togolok Moldo, Barpı Alıkulov, Kalık Akiyev gibi sanatçılar, Sovyet Hükümeti’ni yücelten şarkılar, şiirler söylemişler ve Sovyet halklarının temsilcileri olarak görevlendirilmişlerdir. Örneğin Isak Şaybekov, 1918’de Bişkek’te Komünist Parti üyesi; Barpı Alıkulov, fakirler komitesinin başkanı; Manasçı Sayakbay Karalayev de aynı yıl, Kızıl Ordu’ya dâhil olan ilk Kırgız olarak seçilmişlerdir (Artıkbayev, 2013, s. 71).

Yeni düzenin ve yeni anlayışın getirdikleri arasında *Erkin Too* “Hür Dağ” gazetesinin yayın hayatına başlaması da vardır. Bu gazete, Kırgız yazılı edebiyatının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 7 Kasım 1924 tarihinde yayın hayatına başlayan gazetenin ilk sayısında yayımlanan ilk şiir, Aalı Tokombayev’in devrimden duyduğu kıvancı anlattığı *Oktyabrın Kelgen Kezi* “Ekim’in Geldiği Zaman” adlı şiiridir. Sonraki adı *Sovettik Kırgızstan* ve bugünkü adı *Kırgız Tuusu* olan gazete, Arap harfli Kırgız Türkçesi ile yayımlanan ilk gazete olarak Kırgızlar için önemli bir kültürel zenginliktir (Naskali, 1996, s.

1004). Tokombayev'in sonraki yıllarda gazetede 1917 devrimi, Lenin ve farklı konulardaki şiirleri yayımlanır. *Kompartiya* "Komünist Partisi", *Kalamga* "Kaleme", *Kün Bugün* "Gün Bugün", *Ömürgö* "Ömre" şiirleri; yeni düzeni, Lenin'i ve Komünist Parti'yi yüceltmeyi ve Kırgız halkına Sovyet yönetimini savunmayı nasihat etmektedir. Şair ve yazar Tokombayev, şiirlerini önce *Çalkar* "Isırgan", sonrasında da *Balka* "Çekiç" mahlaslarını kullanarak yazmıştır (Ükübayeva, 2007, ss. 639-640). Devrimin yılmaz savunuculuğunu yapan şairin eserlerinde slogan üslubu hâkimdir.

Oktyabr külümsüröp kelgen kezi, *Ekim'in gülümseyerek geldiği zaman,*
 Ençisin öz-özünö bergen kezi. *Mirasını kendi kendine verdiği zaman.*
 Murunku çıncır kurgan duşmandardı, *Eskinin zincirini kuran düşmanları,*
 İçinen momundardın tergen kezi. *İçeriye müminleri topladıkları zaman.*
 (Alımov, ve Karmiyev, 1985, s. 191)

Çarlık Rusya'nın zulmünden Çin'e kaçarken milyonlarca Kırgız'ın ölümüne sebep olan Ürkün olayında ailesini kaybeden Tokombayev, devrimi Kırgızların kurtarıcısı olarak görmektedir. Ekim Devrimi'ni kutlayan şair, devrimin coşkusunu her dizesinde hissettirdiği şiirinde aynı zamanda eskiyi yermektedir. Devrimi neredeyse her dizesinde övdüğü şiirin son dörtlüğünde, Lenin'in kurduğu bu yolda Ekim Devrimi'nin fakir halka yardım edeceğini, karanlığın kurduğu tuzaklardan kurtaracağını ve aydınlık yola çıkaracağını söylemektedir:

Caşasın, leninizm tüzgön colu! *Yaşasın, Leninizm'in kurduğu yol!*
 Cogolsun, karañgının kurgan toru! *Def olsun, karanlığın inşa ettiği ağ!*
 Coluna Oktyabrın kedey tüşüp, *Ekim'in yoluna fakir düşünce,*
 Cetişsin keñ muratına sozgun kolu! *Ulaşsın muradına uzanan eli!*
 (Alımov, ve Karmiyev, 1985, s. 192)

Nasihat verici şiirleriyle dikkat çeken Cuma Camgırçiyev'in didaktik tarzda yazdığı *Talpingin* "Mücadele Et" şiiri, kadınların eşitliği temasına değinmektedir. Şiirde yeni dönemle birlikte kadınların birçok ayrıcalık ve hakka sahip oldukları anlatılıp, elde ettikleri hakları korumaları hususunda mücadele etmeleri söylenerek devrim yüceltilir:

Bul kündö ayal teñdik algan kün. *Bu gün kadınların eşitlik aldığı gün,*
 Tañ atıp, kündün nuru çalğan kün. *Şafak söküp güneş ışığının çarptığı gün.*
 Ezelde şoola tüşpös zındanga, *Eskiden şule/ışık düşmez zindana,*
 Çıragı erkindiktin cangan kün. *Özgürlük meşalesinin yandığı gün.*
 (Karşlı, 2019, s. 144)

Kırgızların Ceditçi aydınlarından biri olan Kasım Tınıstanov, yeni düzenin gelmesiyle birlikte sanayi ve teknoloji alanlarında görülen değişimleri anlattığı *Traktor* "Traktör" adlı şiirinde doğrudan devrimi yüceltmez. Gerçekçi bir üslupla

yazılan şiir, döneme ayna tutarak her dizesi, toplumsal yapıda devrimle gelen değişimlerin izlerini barındırmaktadır:

...

Bursun batır sorok sorok kuuldu
Azırınça traktorgo soyuzdaş
Eski şayman baarı korkup çuuladı.
Soko, soko!
Korkpo, korpo!
Özgörüştülsün!
(Artıkbayev, 2013, s. 145)

*Eski aletler hızla tek tek kovuldu.
Şimdilik traktöre arkadaş,
Eski aletlerin hepsi korkup bağardı.
Saban, saban!
Korkma, korkma!
Değişim sürsün!*

Devrimle gelen birçok yeniliğin etkisi ile yoksulluğun ortadan kalkacağı belirtilen şiirde eski aletlerin yeni aletler ile değişmesi, yeniliğin korkmadan hüküm sürmesini aynı zamanda eski zamanın da unutulmaması gerektiği ve bunların gençlere örnek olacağı ifade edilmektedir. Eğitime önem veren ve Kırgızların ilk profesörü olan Tınıstanov’un şiirlerinde yer alan Çarlık Rusya’sının zorlu döneminden kurtulacağı yönündeki devrime olan olumlu bakış açısı, ilk dönem eserlerinde görülürken sonraki dönemde Tınıstanov, devrimin gerçek yüzünü anlamış ve toplumsal gerçeklikleri şiirlerinde ifade etmeye devam etmiştir. Tınıstanov’un ilk dönem eserlerinde; devrimin bağımsız yaşama isteği yaklaşımından, manapların eziyetlerinden yine dönem içinde ortaya konulan teknolojik gelişmelerden kaynaklı devrime dolaylı bir övgü söz konusudur. Onun halkı bilinçlendirmeyi ve uyandırmayı amaç edinerek kaleme aldığı eserleri, Sovyet Rusya’sının hedef tahtası haline geldiğinden Tınıstanov, idam edilmiştir.

Coomart Boökönbayev’in çocukluğu, Sovyet Hükümeti’nin henüz emekleme dönemine denk gelmektedir. Kamusal hayatta geniş haklara sahip olan Sovyet gençliği, Parti ve Komsomol örgütleri etrafında toplanmaya başlar. Böyle sosyalist yeni bir çevrenin Coomart’a tesir ettiği ve hayata karşı görüşünü ve davranışlarını değiştirdiği inkâr edilemez (Kerimcanova, 1990, s. 169). Bökönbayev’in yeni yaşam içerisinde halk şiiri anlayışı ile bütünleşerek, toprak ve su reformuna ithafen yazdığı *Cer Algan Kedeylerge* “Toprak Alan Yoksullara” şiirinde devrimin getirdiği birçok ayrıcalıktan biri olan toprak ve suya sahip olan fakir halkın değişimi ve devrimle gelen zafer anlatılmaktadır. Şiirde devrimden sonra gerçekleşen yeniliğin etkisi, eski dönemde görülen sosyal eşitsizlik, birçok yoksul Kırgız’ın zenginlerin emri altında yem olurcasına hizmet etmeleri anlatılır; manaplar döneminde eziyete uğrayan halkın çektiği sıkıntılar gözler önüne serilir:

Sen kimlerden kem eleñ
Çoñ kursak bayga cem eleñ,
Uzun kün kılıp kızmattı,
Keşigin baydın ceer eleñ.
(Bökönbayev, 2010, s. 129)

*Sen kimlerden aşığdaydın,
Koca göbekli zengine yemdin,
Bütün gün edip hizmeti,
Zengin’in artığını yerdin.*

Bir sonraki dizede halkın durumunu anlatmaya devam eden şair, halkın çektiği ekonomik sıkıntılarını *Bir eçki alıp altı ayga* “Bir keçi alıp altı aya” dizesinde ortaya koyar. Yine şaire göre gece gündüz demeden çalışan insanların karnını doyuracak yiyeceği zor bulması ve zengin ile yoksul kesim arasında sosyal adaletsizliğin sürmesi, devrim öncesi Kırgızistan’ın başlıca sorunlarından. Şiirinin üçüncü dördlüğünde görülen *Çoñ kursak baylar* “koca göbekli zenginler” metaforik tabiri ile de şair, toplumda meydana gelen gelişmeleri, halkın çektiği sıkıntıları, sosyal eşitsizliği dizelerine yansıtmaktadır:

Bay menen moldo birimdik, (Közündü tañıp zordogon)	<i>Zenginle hoca birlik, (Gözlerini zorla bağlayıp)</i>
Arka kılıp “kudayın”	<i>“Allah”ın arkasına saklanıp</i>
Coluñdu antıp torgogon. (Bökönbayev, 2010, s. 130)	<i>Yoluna böylece taş koyan.</i>

Durmaksızın çalışan halk, bir o kadar yorulup emek sömürsünün altında çalışmaya devam eder. Tüm bu sıralanan gerekçelerle birlikte sonraki dördlükte devrimle birlikte yoksula talih kapısının açıldığını, buna öncülük eden Ulu Ekim Devrimi’nin yoksulun zamanı olduğunu dile getirmekte ve halkın devrimle birlikte geleceğe olan umudunu arttırma gayesiyle, zamanın gereklerine uygun, somut gerçekler üzerinden devrimi yüceltmektedir.

Keldi kedey zamanın, (Koluna tiyip amalıñ).	<i>Geldi yoksulun zamanı, (Eline dokunup dermanın).</i>
Bay-manap kalsa çaşınıp, Aydatıp barıp kamağın.	<i>Zengin-manap kalırsa gizlenip, Sürdürüp hapse.</i>
(Bökönbayev, 2010, s. 130)	

Alıkul Osmonov’un 1935 tarihli, Sovyet döneminin tanınmış siyasetçilerinden ve Ekim Devrimi döneminde önemli görevlerde bulunan Valerian Kuybişev’in ölümü üzerine ağıt tarzında yazdığı *Çoñ Küyüt* “Büyük Yangın” şiirinde devrimin yankıları ele alınır ve devrimle birlikte dertlerden kurtulacakları ifade edilir. Osmonov, başlangıçta manaplar üzerinden sürdürülen siyasetin etkisi ve halkın çektiği zulmün son bulacağı düşüncesi ile devrime destek verirken, sonraki dönem eserlerinde devrimin yankılarını farklı izah etmektedir.

Revolotsıyanın örtü menen taptalıp, Kişi ele go öz işinen atagıp. Kele catkan eñ aldıñkı katarda Öldü deyt go- dağı bir çoñ kapalık.	<i>Devrimin yangını ile yanarak İnsan ya kendi işiyle ünlenip. Gelen en ön sırada Bitti diyor, daha bir büyük keder.</i>
(Osmonov, 1964, s. 28)	

Temirkul Ümötaliyev’in eserlerinin ana temasını, Vladimir Lenin ve onun kurduğu Komünist Parti’ye duyduğu derin minnettarlık oluşturmaktadır (Cumayev, 1990, s. 224) Temirkul Ümötaliyev, *Iyık Tuu* “Kutsal Bayrak” adlı şiirinde Ekim Devrimi’ni ömrün ilkbaharına benzetir ve şair Ekim bayrağının dalgalanması ile işçi sınıfının birçok hak kazandığını belirterek devrimi yüceltir.

Uşul tuu şaıduu celbirep,	<i>O bayrak şanlıca dalgalanıp,</i>
Cumuşçu tap ceıdı dep,	<i>İşçi sınıfı kazandı diye,</i>
Car salganda düynögö,	<i>İlan ettiğinde dünyaya,</i>
Et cürögüñ elcirep...	<i>Kalbin yumuşayıp...</i>

(Ümötaliyev, 1989, s. 3)

Ekim Devrimi’ni yüceltmeye devam eden şair, şiirin devamında şanlı Ekim bayrağını vatanın kurtarıcısı olarak görüp devrimle gelen birçok ayrıcalığın her şeyden farklı olduğunu, güneş ışığı gibi döküldüğünü ve talih getirdiğini söylemektedir. Bu talihin etkisi, bir musiki derecesinde keman gibi çalınmaktadır.

...	
Baarınan başka bölünüp,	<i>Hepsinden başka ayrılıp,</i>
Kün nuruñday tögülüp...	<i>Güneş ışığı gibi dökülüp...</i>
Sarı cıldızday barkırap	<i>Sarı yıldız gibi ışıldayıp</i>
Sezimdey suluu carkırap	<i>Sezgi gibi güzel parlayıp,</i>
Oktyabr bergen bak-taalay	<i>Ekimin verdiği baht talih</i>
Kıl kıyak bolup tartılat.	<i>Keman gibi çalındı.</i>

(Ümötaliyev, 1989, s. 4)

Devrim dönemi eserlerinde sıklıkla rastlanılan “tan, atmaca, ışık” gibi motiflerden birine şiirin son dördlüğünde rastlanılmaktadır. Devrimin, insanı azaptan kurtardığı ve gönüllerde umudu arttırdığı gerekçesiyle kutlu Ekim tanına değinilmektedir.

Kutkarıp kuldu azaptan,	<i>Kurtarıp kulu azaptan,</i>
Suu içirip başattan,	<i>Su içirip kaynağından,</i>
Ömürlördü uzartkan,	<i>Ömürleri uzatan,</i>
Köñüldördü çaşartkan.	<i>Gönülleri gençleştiren.</i>
Oktyabr tañı ırıstuu!	<i>Ekim tanı mübarek!</i>
Oktyabr şaıñı Kızıl Tuu!	<i>Ekim’in şanı Kızıl Bayrak!</i>

(Ümötaliyev, 1989, s. 4)

Sonuç

Kırgız şiirinde Ekim Devrimi'ni yüceltme teması; Çar döneminde yaşanan zorluklar, aydınların geçmişteki sürgün ve esir hayatı, toplumda meydana gelen sosyal eşitsizlik, adaletsizlik ve baskıcı tutumun etkisi ile kaleme alınmaktadır. Tüm bu yaşanan gelişmelerin neticesinde devrimi özgürlüğe çıkış noktası olarak gören şairler, eserlerinde devrimi yüceltmektedirler. Geçmişini yererek halkı bilgilendirmenin yanı sıra devrimin getirdiği yeni hayat düzeninde görülen değişimler de şiirlere konu olmuştur. 1916 yılındaki Ürkün olayı ile yok olma tehlikesi ile karşılaşan Kırgızlar, devrimi büyük bir heyecanla karşılayıp aydınlığa çıkış noktası olarak görürler. Oluşum safhasında yazılan eserlerde Parti, Lenin konuları ağırlık kazanırken yeni hayat düzeninin benimsendiği Reprssiya'ya kadar doğrudan ya da dolaylı şekilde eserlerde övgü söz konusudur.

Başlangıçta devrimi bu denli yüceltme, değerli görme ve yükseltme, o devrin koşulları düşünüldüğünde dönemin yöneticilerinin uyguladığı her türlü baskı ve sindirme politikasının etkisiyle kurtuluş yolu olarak görülüp özgürlüğe çıkış noktasını oluşturmaktadır. Sonraki dönem eserlerinde ise Sovyet Rusya'sının gerçek yüzünü gösteren, halkı uyandırmaya çalışan eserler yazılmıştır. Sözlü mirasın önemli yadigarı Manas'ın yasaklanması, milli yayın çıkarma konusunda tevazu gösterilmeyen tutum ve davranışlar, bununla birlikte haklarında birçok suçlamada bulunan Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev gibi bazı aydınların halk düşmanı ilan edilip idamına sebep olan olaylar yaşanmıştır. Propaganda üslubunun etkisi, şiirin biçimine önem verilmeksizin şiirin sadece parti istekleri doğrultusunda ve belli bir ideolojiye hizmet eden bir araç olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Nitekim dönem eserlerinde kendini hissettiren bu tutumla birlikte konu itibarıyla, yeniliği ve hür yaşamayı destekleyen türde devrimin yüceltildiği görülmektedir.

Kaynakça

- Alımov, B. ve Karmiyev, Y. (Düz). (1985). *Kırgız Sovet Adabiyatı 9 Klass*. Frunze: Mektep.
- Artıkbayev, K. (2013). *XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi* (M. Dıykanbayeva, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.
- Bökönbayev, C. (2010). *Menin ırım-Taldalmalar*. Bişkek.
- Cumayev, M. (1990). *Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi* (C. 2). *Temirkul Ümötaliyev* içinde (ss.221-241). Frunze: İlim Basması.
- Erkebayev, A., Eraliyev, S., Sadıkov, C., Sultanov, O., Kıdırbayeva, R., Cigitov, S. ve Dautov, K. (Ed.). (1999). *Kırgız Poeziyasının Antologiyası* (C. 1). Kırgızistan: Soros.
- Gömeç, S. (1999). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gürsoy Naskali, E. (1996, Mart). Yirminci Yüzyıl Kırgız Şiiri. *Türk Dili*, 531, 998-1014.

- Kapağan, E. (2015). *Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karslı, E. (2019). *1917-1945 Yılları Arasında Modern Kırgız Şiirinde Kadın Teması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Muğla.
- Kerimcanova, B. (1990). Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi (C. 2). *Coomart Bökönbayev* içinde (ss.168-189). Frunze: İlim Basması.
- Kurat, A. N. (1990). *Türkler ve Rusya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Osmonov, A. (1964). *Çığarmalar Cıynagı* (C. 1). Frunze: Kırgızistan Basması.
- Ömürkanov, A. ve Kadırov, I. (Rd). (2000). *Kırgız Poeziyasının Antologiyası* (C. 2). Kırgızistan: Soros.
- Özgen, N. (2014). *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1930)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Saray, M. (1993). *Kırgız Türkleri Tarihi*. İstanbul: Nesil Matbaacılık.
- Ükübayeva, L. (2007). Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. *Kırgızistan Edebiyatı* içinde (ss. 637-662). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Ümötaliyev, T. (1989). *Irlar Cana Poemalar* (C. 2). Frunze: Adabiyat.

